

TÜRKİYE'DE SOSYAL HAKLARIN GERİLEMESİ SÜRECİNDE DÜŞÜNCE FABRİKALARININ ROLÜ: TESEV ÖRNEĞİ

Özlem Tezcek
Ordu Üniversitesi

ÖZET

Türkiye'de sosyal hakların gerileme eğilimi 1970'li yılların ortalarında başlamış, bu eğilim 1990'lar ve 2000'lerde hız kazanmıştır. Ampirik düzeyde neo-liberal politikaların toplumsal düzeydeki uygulamaları bu eğilimi açıklamaktadır. Bu toplumsal uygulamalar temel olarak eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi sosyal hakların kamusal karakterindeki azalmayı temsil etmektedir. Bu çalışmada, belirtilen tarihsel/toplumsal süreçte çeşitli sermaye gruplarıyla organik/inorganik bağlantıları olan bazı özgün kurumların toplumsal hizmetlerin kamusal karakterinin azalmasını savunduğu ve bu dönüşüm sürecine müdahalede bulunduğu öne sürülmektedir. Bu gruplar düşünce fabrikaları olarak adlandırılmaktadır.

Bir düşünce fabrikası olarak TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı), Sabancı Holding, Alarko Holding, Net Holding gibi çeşitli bireysel sermayelerin temsilcileri tarafından 1994'te kurulmuştur. Kurulduğu tarihten bu yana TESEV ürettiği bilginin gücü ve medya, üniversiteler, devlet bürokrasisi ve çeşitli yabancı kurumlar arasında kurduğu sosyal ağlar aracılığıyla, toplumsal hizmetlerin kamusal karakterinin azalması konusunda önemli etkiler yaratmıştır.

Bu bağlamda çalışmada, bilgi ve ağ toplumu çağında enformasyon teknolojilerinde yaşanan güncel gelişmelerin sermayelere dünya çapında çeşitli sosyal ağlar yaratma, yeni yöntemlerle işçi sınıfını bastırma ve bilgi işçileri yoluyla bilgiyi değerli bir meta haline dönüştürme imkânı verdiği ileri sürülmektedir. Bu nedenle TESEV aynı zamanda Türkiye'de sermaye birikiminin yapısal eğilimlerindeki değişmeye de işaret etmektedir. Bu kurumsal imajın arkasında, bütünsel sermaye birikim süreci dönemselsel olarak muazzam bir şekilde merkezileşmekte ve yoğunlaşmaktadır. Tüm bireysel sermayeler kar elde etme ya da değerlendirme konusunda hızla artan rekabet ve belirsizliklerle yüz yüze gelmektedir. Sermayelerin kar elde etmek ve daha fazla kamu kaynağına ulaşmak konusunda dönüştürmeyi amaçladığı sosyal alanlardan biri de kamusal hizmetler ve devletin sosyal refah etkinlikleridir. Bu amaçla sermayelerin harekete geçirdiği toplumsal araçlardan biri de, düşünce fabrikaları tarafından yaratılan bilginin gücü ve sosyal ağlardır.

Anahtar Kelimeler: *Düşünce fabrikaları, sosyal haklar*

ABSTRACT

During the 1970s and 1980s, the social rights have started to decline in Turkey. This tendency has gained enormous speed in 1990s and 2000s. In empirical level, the overall social applications of neo-liberal policies have been positioned assertively behind this tendency. These social applications have been represented largely by the depreciation in public character of social rights such as education, health, social security etc. In this paper, it is argued that during this period, the minimization of public services has defended aggressively by certain institutions which have organic/inorganic relations with various capital groups. They also interfere with the social reality in order to transform it. These institutions are called think tanks.

As a think tank, TESEV (The Turkish Economic and Social Studies Foundation) is established in 1994 by the representatives of various individual capitals such as Sabancı Holding, Alarko Holding, Net Holding. Since then, TESEV has made a dramatic impact on the issue in a favor of capital groups by the power of knowledge and the networks which it has established throughout media, universities, state bureaucracy and various foreign institutions.

At this point, it is also argued that in the age of knowledge or network society, the recent developments in informational technologies have unable the capitals establish various social networks throughout the world, repress the working class by new methods and transform knowledge in to a precious commodity by

knowledge workers. Therefore, TESEV also points out the changing structural tendencies of capital accumulation in Turkey. Behind this institutional image, the whole process of capital accumulation has been intensifying and centralizing enormously. Therefore, all individual capitals face a great deal of competition and uncertainties all around the world about making profit or valorizing themselves. One of the social terrains which capital groups intent to transform for making profit and obtaining more public resources is public services or the welfare activities of the state. For this aim, one of the social means which capitals activate is the power of knowledge and social networks created by think tanks.

Keywords: *think tanks, social rights*

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yaşanan sosyal hakların gerilemesi sürecini, bu sürece müdahil olan ve bu sürecin gelişmesini sağlayan toplumsal kuruluşların belirli bir biçimi olan düşünce fabrikaları ve TESEV özelinde yapısal ve güncel açıdan incelemektir. TESEV gibi kurumsal bir yapının incelenmesi, sosyal hakların gerilemesi sürecine neden olan ve bu sürecin altında yatan tarihsel ve toplumsal nedenlerin açıklanmasını ve dolayısıyla sosyal hakların gerilemesi sürecinin Türkiye’de toplumsal içerikli kapitalist sermaye birikim sürecinin dönemsel gelişme dinamikleriyle eş-anlı/bütünsel olarak algılanmasını sağlayacaktır.

Bu inceleme yapılırken izlenecek yöntem temel olarak toplumsal ilişkiler bütünü olarak ifade edilen uzun erimli sermaye birikim sürecinin yapısal eğilimleri ile bu yapısal eğilimlerin kısa erimde/güncel olarak açığa çıkış biçimlerinin eş-zamanlı olarak ele alınmasını içermektedir. Bu bağlamda dönemsel olarak birikim rejimlerinin taşıyıcısı konumundaki sınıflar uzun erimli çıkarları doğrultusunda kısa erimli ve güncel toplumsal ilişkiler alanına*müdahale etmektedir. Bu müdahalenin araçlarından biri de bilgiye dayalı projeler üreten ve bu projeleri ördüğü sosyal ağlar yoluyla toplumun geniş kesimlerine yayan/benimseten düşünce fabrikalarıdır. Çalışmada, Türkiye’de sosyal refah devleti işlevlerinin hakim olduğu bir birikim rejiminden (sanayi toplumundan), neo-liberal devletin etkin olduğu bir birikim rejimine (sanayi sonrası/ağ toplumuna) geçiş sürecinde ve sonrasında, birikim rejiminin sermayeler üzerinde yarattığı baskının sosyal haklar alanına yansıma biçimi, bu süreçte etkin rol üstlenen düşünce fabrikaları ve özel olarak TESEV yoluyla incelenecektir.

TÜRKİYE’DE DÜŞÜNCE FABRİKALARININ SOSYAL HAKLAR SÜRECİNE MÜDAHALESİ

Türkiye’de 1980’li yıllardan günümüze kadar süregelen sosyal hakların gerilemesi sürecinde özellikle 1990’lardan itibaren düşünce fabrikaları önemli aktörler olarak yer almaktadır. Bu aktörlerin sosyal hakların gerilemesi sürecine etkisi temelde, güncel olarak üretilen proje temelli bilginin sosyal ağlar yoluyla yayılmasıyla ve bu yolla sürece yaptıkları müdahaleyle açıklanabilir. Küresel sermaye birikim sürecinde sermaye sınıfının üretim maliyetlerini düşürme ve kamu kaynaklarından daha fazla pay alma çabası içerisinde yer alan sosyal hakların kamusal niteliğinin gerilemesi talebi, güncel olarak düşünce fabrikaları tarafından üretilen bilgiye dayalı projelerle biçimlendirilmektedir. Nitekim sosyal hakların gerilemesi gerekliliği savına ilişkin olarak TESEV ve diğer düşünce fabrikalarının bilgiye dayalı olarak ürettiği güncel projeler “neoliberal reformlar” (birinci ve ikinci nesil yapısal reformlar, mikro reformlar, v.b.) söylemi üzerinden kurgulanmaktadır. Sivil Toplum Bütçeyi İzliyor (TESEV, 2005), Devlet Reformu: Devletin Düzenleyici Rolü (TESEV, 2000), İş Dünyası Gözünden Yolsuzluğun Nedenleri (TESEV, 2003), Toplumun Kamu Yönetimine, Kamu Hizmetlerine ve Reforma Bakışı (TESEV, 2005) adlı raporlar TESEV’in çok çeşitli projeleri arasında yer almaktadır. TESEV tarafından üretilen ve bu raporlarda yer alan bilgi, devletin toplumsal kitlelere ve özellikle de işçi sınıfına yönelik olarak gerçekleştirdiği kamusal kaynak aktarımının ‘sorunlu, gereksiz, maliyetli, aldatıcı’ olduğuna dair bir düşünsel projeye aittir. TESEV bilgiye dayalı olarak ürettiği bu projeyi rapor ya da kitap biçiminde internet, televizyon, devlet bürokratları ve yabancı katılımcıların da yer aldığı ulusal/uluslar arası toplantılar yoluyla toplumdaki her kesime tanıtmakta ve açıklamaktadır. Tüm bu geniş sosyal ağların işlevsellik kazanması sonucunda toplumun çeşitli kesimleri arasında toplumsal refahın/gelişmenin sağlanması için yapısal reformların gerekliliği, bu gereklilikler doğrultusunda sosyal refah devleti ve sosyal hakların kamusal karakteri tartışılmakta ve sosyal hakların kamusal niteliğinin azalması ve buna dönük uygulamalar zaman içinde genel kabul görür hale gelmektedir.

Görüldüğü üzere TESEV bünyesinde çalıştırdığı akademisyenler, araştırmacılar yoluyla gerçekliğin belirli bir parçasına işaret eden ve aynı zamanda da müdahale eden bir bilgi seti/örüntüsü üretmektedir.

Gerçekliğin sadece belirli bir parçasına yönelik olan bu bilgi örüntüsü toplumsal yaşama müdahale edebildiği kadar toplumsal yaşama ait gerçekliği de dönüştürmektedir. Dolayısıyla TESEV gibi düşünce fabrikalarının yaşamsal gerçekliği sermayenin çıkarları doğrultusunda dönüştürme yeteneği, belirli bir doğrultuda ve toplumsal gerçekliğin belirli bir parçasını içerecek şekilde ürettiği bilgiyi gelişmiş sosyal ağlar yoluyla 'mutlak' olarak kavranan toplumsal gerçekliğin bütünü biçiminde gösterebilmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'de 1980'ler sonrasında sosyal hakların gerilemesi sürecini 1990'lardan itibaren bütünsel olarak toplum gözünde çeşitli şekillerde projelendiren ve dolayısıyla olumlama işlevini gören düşünce fabrikalarının, bu işlevi yerine getirmeye yönelik olarak ürettikleri bilginin genel olarak toplumsal ilişkilerin biçimlenmesindeki artan önemini dikkat çekmektedir. Çalışmanın izleyen bölümünde bilginin artan önemi gerek ampirik gerekse sermaye birikiminin yapısal gereklilikleri doğrultusunda analiz edilecektir.

Sanayi-Sonrası Toplum ve Ağ (Network) Toplumunda Bilgi Üretiminin Yapısal Düzeyde Analizi

Sosyal bilimler literatüründe sanayi toplumundan (the industrial society) sanayi-sonrası (the post-industrial society) topluma geçiş sürecine ilişkin ilk çalışmalar temel olarak 1970'li yılların başlarında ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar erken kapitalistleşen ülkelerde II. Dünya Savaşı sonrasında enformasyon teknolojilerinde ortaya çıkan yeniliklerin de etkisiyle kapitalist sermaye birikim sürecinde geline yeni bir aşamayı genel olarak ampirik düzeyde işaret etmektedir. A. Touraine bu aşamayı, sınıf mücadelesinin merkezi önemde olduğu bir toplumdan bireyciliğin, tüketimin, yabancılaşmanın ve ekonomik ve siyasi karar alıcı yapılar arasındaki mücadeleye bağımlı katılımın egemen olduğu sanayi-sonrası ya da programlanmış bir topluma dönüşüm olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla Toureine'ye göre toplumsal hareketliliğin merkezi işçi ve kapitalist arasındaki yaşamsal mücadeleden siyasi karar alıcılar ile teknokratlar arasındaki yönetsel düzeydeki mücadeleye doğru evrilmiştir. A. Toureine bu tür bir dönüşümü tanımlarken, teknoloji ve özellikle de enformasyon teknolojilerinin gelişimiyle birlikte coğrafi ve toplumsal hareketliliği artan, bilgi ve propagandanın muazzam bir biçimde nüfuz ettiği yerel toplulukları ve bireycileşen özel yaşamı işaret etmektedir. A. Toureine'ye göre bilgi ve toplumun yaratıcılık gücü önemli bir üretim faktörü haline gelmiştir (Toureine, 1971). D. Bell'de benzer bir yaklaşımla 1950'lerde erken kapitalistleşen ülkelerde yaşanan toplumsal dönüşümü ve sanayi sonrası toplumun özelliklerini şu şekilde tanımlamıştır: Ekonomik sektörler açısından üretim sektörlerinden hizmetler sektörüne doğru artan yönelim, toplumsal üretimin değişen yapısıyla birlikte profesyoneller ve teknokratların artan sayısı, yeniliklerin ve topluma yönelik politik uygulamaların kaynağı olarak teorik bilginin merkezi öneme sahip olması ve akıllı bilgi teknolojileri yoluyla sermayelerin toplumsal üretim ilişkilerini denetim altına alması (Bell, 1973).

1970'lere gelindiğinde geç-kapitalistleşen ülkelerde ikinci dalga niteliğindeki yeni enformasyonel teknolojilerin gelişimi (microelectronics, microcomputers, telecomunications) küresel iletişim ağlarını (Networks) geliştirerek, M. Castells'in değimiyle bir Ağ (Network) toplumunun ortaya çıkışına yol açmıştır. D. Bell'in sanayi sonrası topluma ilişkin saptamalarına genel olarak katılan M. Castell, 1970'lerden sonra kapitalist sermaye birikiminin biçimsel dönüşümüne işaret etmektedir. Birikim artık sermaye sınıfının sermaye, yönetim (management), ve bilgi akışına ilişkin olarak oluşturduğu küresel ağlar etrafında düzenlenmektedir. Sermaye sınıfı bu küresel ağlar yoluyla tüm sektörlerde (sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, teknoloji, tarım sektörü, enformasyon endüstrileri, medya, ileri hizmetler sektörü, eski ve yeni imalat sanayileri, taşımacılık, ticaret, turizm, kültür, çevre yönetimi, gayrimenkul, savaş-çığırkanlığı ve barış tüccarlığı, din, eğlence, spor, v.b.) yatırım yapabilmektedir (Castells, 1997: 471-472). Dolayısıyla M. Castells'e göre yeni ekonomi elbette ki kapitalist bir ekonomidir ancak kapitalizmin yeni bir türüdür. Bu yeni kapitalizm verimlilik artışının kaynağı olan yeniliğe (innovation), değerlendirme kriterine bilgi akışı karmaşaları (turbulences) aracılığıyla etki edilebilen bilgisayar-ağlı küresel finansal piyasalara, yerel, küresel, içsel ve dışsal üretim ve yönetim ağlarına ve tüm durumlara uyabilen ve esnek olabilen işçiye bağımlıdır (Castells, 2004: 29).

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle post-endüstriyel toplum kavramsallaştırmasının mimarı sayılan A. Touraine, D. Bell ve daha sonraki dönemde M. Castells, kapitalist toplumsal ilişkiler bütününe değişimini ampirik bir yöntemle ve sermaye birikiminin dolaşım alanını esas alarak incelemişlerdir. Nitekim A. Touraine ve D. Bell'in benzer şekilde sanayi toplumuna özgü işçi ve sermaye sınıfları arasındaki mücadelelerin yerini teknokratlarla siyasi karar alıcılar arasındaki uzlaşmazlıklara bıraktığı tezi, bu uzlaşmazlıkların sermaye birikimine ilişkin dolaşım alanına özgü olduğu düşünüldüğünde doğrulanabilir. Ancak bu gerçeklik bütünsel toplumsal gerçekliğin sadece bir parçasına işaret etmekte olup, toplumsal sermaye birikiminin üretim alanında nihayetinde emek gücünden başka satacak hiçbir şeyi olmayan işçi ile

özel mülkiyet yoluyla üretim araçlarına sahip olan sermaye arasındaki amansız mücadele devam etmektedir. Diğer yandan üretim alanındaki sınıfsal mücadele devam ederken, sermaye birikimi dinamiklerinin dönemsel olarak işleyiş biçiminde değişiklik göze çarpmaktadır. Erken-kapitalistleşen ülkelerde üretken sermayenin uluslararasılaşması sürecine denk gelen II. Dünya Savaşı sonrası tarihsel dönemde teknolojik gelişmelerle birlikte departman I malları uluslar arası ölçekte üretilmeye başlanmıştır. Teknolojik gelişmelere bağlı nisbi artı değer arttığı bu birikim sürecinde işgücü kol emeğinden ziyade bilgi birikimine dayalı olan beyaz yakalı işçi sayısı da artmaya başlamıştır. 1970'lere gelindiğinde ise enformasyon teknolojilerindeki ikinci dalga diyebileceğimiz teknolojik gelişmeler bir yandan üretimin bilgiye dayalı teknolojik kısmının ve dolayısıyla beyaz yakalı işçilerin ve bilginin önem kazanmasına diğer yandan yine enformasyon teknoloji yoluyla bireysel sermayelerin birikime dönük olarak dünya çapında sosyal ağlar kurabilmesine yol açmıştır.

Erken kapitalistleşen ülkelerde sermaye birikim dinamiklerinin dönemsel biçimlenişindeki farklılaşmalar belirttiğimiz tarihsel süreçlerde bilginin hızla metalaşmasına ve metalaşan bilginin dünya çapındaki sosyal ağlar yoluyla yayılmasına yol açmıştır. Bu sürecin geç-kapitalistleşen ülkelerde sosyal haklar açısından gelişimi temel inceleme alanımızdır. Dolayısıyla izleyen bölümde sermaye birikim sürecinin geç-kapitalistleşen bir ülke olarak Türkiye'deki dönemsel gelişimi, bu gelişim sürecinde sosyal hakların gelişimi ve gerilemesi ve bu gerilemede bilginin metalaşması yoluyla etkin olan düşünce fabrikaları ele alınacaktır. Bu incelemedeki tarihsel aralık sanayi ve sanayi-sonrası topluma ilişkin temel açıklamalarımızdan yola çıkılarak, Türkiye'de sanayileşme hamlesinin başladığı 1950'lerden günümüze kadar geçen süreci içerecektir.

1950–1980 Döneminde Türkiye’de Sanayileşme, Sermaye Birikimi ve Sosyal Haklar

Türkiye’de sanayileşmeye dönük ilk etkinlikler ya da yerel alanlarda üretken sermaye döngüsünün hâkimiyet kazanması ve yerel sınırlar içerisinde sadece değer aktarımı (ticari sermaye döngüsü) değil ama aynı zamanda değer yaratılması süreci 1950’lerde hareketlilik kazanmaya başlamıştır. 1950’lerden sonra ve özellikle 1960’larda DPT’nin kurulması ve ithal-ikameci ekonomi politikalarının uygulanmasıyla birlikte ülke içinde bizzat değer üretimine dayalı bir iç burjuvazi yaratılmıştır (Ercan ve Tuna: 2006). Henüz palazlanan iç burjuvazinin belirtilen dönemde sermaye birikimini, rekabetin olmadığı ülke içi alanlarda ve devlet desteğiyle gerçekleştirilmesine ilişkin temel gelişme ise 1960 yılında DPT’nin (Devlet Planlama Teşkilatı) kurulmasıdır.

Türkiye’de ilksel sermaye birikiminin gerçekleştirildiği bu dönemde özellikle DPT’nin ve ithal ikameci sürecin başladığı 1960’lı yıllarda iç burjuvazinin nihai ya da dayanıklı tüketim malları üretimine yöneldiği dikkati çekmektedir (Departman II malları). Bu bağlamda K. Boratav’a göre, ithal-ikamesi süreci iç pazarın genişliği ve canlılığı üzerine inşa edilmiştir ve bu modelde ücretler bireysel kapitalist için bir maliyet unsuru olmakla birlikte, bir bütün olarak sermaye için yeniden üretim sürecini sürükleyen bir talep unsurudur. Böylece, ücretleri siyasi yöntemlerle baskı altında tutmak için (örneğin ihracata dönük sanayileşme modellerinin aksine) bir zorunluluk yoktur. Grev hakkını içeren toplu pazarlık sistemi ve yaygın sendikalaşma, işçi sınıfının reel gelirlerinde zaman içinde sürekli artışları güvence altına almıştır. K. Boratav bu dönemde uygulanan bu tür popülist politikaların bir diğer yansımasının da, Türkiye’nin oldukça ileri bir sosyal güvenlik sistemi kurabilmiş olduğunu belirtmiştir. Böylece işçi sınıfı, ücret dışında önemli güvencelere ve parasal olmayan gelir türlerine kavuşabilmiştir. Diğer bir deyişle, istihdam karşılığında toplumun ve işverenin yüklediği yükümlülükler ile işçinin eline geçen çıplak ücret arasında önemli bir marj oluşabilmiştir (Boratav, 2006: 123–124).

Dolayısıyla bu dönemde sermaye birikim sürecinin dönemsel gerekliliklerine uygun şekilde sosyal haklar kamusal bir karakter taşımıştır. Diğer bir deyişle devlet, birikimin ilk aşamasındaki bireysel sermayelerin üzerindeki maliyet yüklerinin azaltılması ve aynı zamanda üretim ile iç tüketimin devamlılığının sürmesi (bütünsel olarak dönemsel sermaye birikim rejiminin devamlılığının sağlanması işlevi) açısından işçi sınıfının sosyal haklarının ağırlıklı olarak kamusal kaynaklardan karşılamasına yönelmiştir. Henüz tam anlamıyla palazlanmamış, kendi içinde ayrışmamış, görece homojen, donanımsal olarak güçlenmemiş bir iç burjuvazinin sermaye birikimini gerçekleştirdiği bu sürecin bilgisi ise ‘milli sınırlar’ içerisinde, ‘ulusal’ bir sanayileşme söylemine dayalı olarak üretilmiş bir bilgidir. Bu bilgi yine belirtilen dönemde sermaye henüz donanımsal olarak güçlü olmadığı için sermaye birikim sürecinin temel aktörü olan devlet içerisindeki kurulumlardaki bürokratlar (DPT, Dış İşleri Bakanlığı) tarafından üretilmiştir. Görece refah dönemi olarak adlandırılabilen bu dönemde iç pazardaki talebi korumak amacıyla sınıflar arası görece ittifakların ve ödünlerin verildiği (ayrıca işçi sınıfının hak alma mücadelelerinin de kıyasıya devam ettiği) bu dönemde işçinin sosyal haklarının görece genişlemesi eğilimi, devletin ürettiği bilgi ile uyumlu olmuştur.

Bu dönemin sonlarına doğru, İç burjuvazinin palazlanması/sermaye birikim düzeyini arttırması ile birlikte sermaye fraksiyonları kristalize olmaya başlamış ve dolayısıyla sermayeler arası rekabet artmıştır. 1970'lerin sonlarına doğru ülke içi birikim olanaklarını da tüketen bir kısım iç burjuvazinin bir süredir devam eden döviz biçimindeki sermaye talepleriyle birlikte 1980'lerde uluslar arası birikim alanlarına ticari sermaye kanalıyla açılma sürecine girilmiştir. İlerleyen bölümde bu süreçte gelişen sermaye birikim mekanizması, sosyal hakların gerilemesi ve düşünce fabrikalarının ortaya çıkışıyla birlikte TESEV'in etkinlikleri tartışılacaktır.

1980–2009 Döneminde Türkiye’de Sermaye Birikimi, Sosyal Haklar ve TESEV

Bu bölümde Türkiye’deki düşünce fabrikalarından biri olan TESEV’in etkinlikleri yoluyla bilginin metalaşması ve sosyal hakların metalaşması sürecini eş anlı olarak inceleyeceğiz. Bir önceki bölümden devamla 1980’lerde hem dış hem de iç birikim unsurlarının etkileşimiyle başlayan bu süreç fraksiyonel parçalara ayrılan, dış dünyadaki sermayelerin rekabetine açılan ve bu rekabetle birlikte risk ve belirsizliğin muazzam boyutlara ulaştığı bir sürecin de başlangıcıdır. Öncelikle, daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi 1980’ler aynı zamanda erken kapitalistleşen ülkelerde sanayi sonrası birikim sürecinde ağ toplumuna geçişin gerçekleştiği yıllardır. Türkiye’de yurt dışına açılan sermayeler küresel sosyal ağlarla örülü bir birikim alanıyla karşılaşmışlardır. Diğer yandan 1980’ler işçi sınıfı üzerindeki baskılarla birlikte sosyal hakların düşüşe geçtiği bir süreci de ifade etmektedir. İhracat yönelimli dışa açık politikalar uygulayan devlet, sermaye gruplarının birinci ve ikinci nesil reform taleplerinin de etkisiyle sosyal haklar alanında kamunun etkinliklerini azaltma yani bu hizmetleri metalaştırma yoluna girmiştir. Bu reformlar arasında 1983 yılında sendikalar kanunu, toplu iş sözleşmesi grev ve lokavt kanunu, toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu, 004 Yüksek Öğretim kanunu, 2008 yılında Sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortası kanunu, iş kanunu yer almaktadır (Ercan, 2003: 22-28).

G. Yücesan-Özdemir ve A. M. Özdemir’e göre, Türkiye’de 1980’ler sonrası piyasanın erdeminin sürekli yinelenildiği bir ortamda, kamu hizmeti olan eğitim, sağlık ve emeklilik gibi sosyal güvenlik konularının piyasa güçlerine devredilme çabalarını saptamak mümkündür. Anılan kamu hizmetlerinin metalaşma sürecine girmesi doğrudan emeğin yeniden üretiminin koşullarını kötüleştirilmektedir. Refah hizmetlerinin temel özelliği “meta-dışı”na çıkartılmış hizmetler olarak tanımlanabilir. Bir hizmete kamusal olma özelliği veren, söz konusu hizmetin sermayenin kullandığı kar/zarar hesabı ve etkinlik/verimlilik oranlarının dışında kalmasıdır. Son yıllarda ise dünya genelinde ve Türkiye özelinde, kamusal hizmetlerin “meta-dışı” olma ve bir anlamda “hak” olma özelliğinin ortadan kaldırıldığını ve “metalaşarak” piyasada işlem görmeye başladığına tanık oluyoruz (Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2008: 172).

Sosyal hakların metalaşması süreci bilginin metalaşması süreciyle etkileşim halinde gerçekleşmiştir. Türkiye’de özellikle 1980’lerin sonralarından itibaren holding sermayelerinin uluslararasılaşan para-sermaye döngüsü içerisinde önemli bir birikim elde ettiği dikkati çekmiştir. Belirli bir donanımsal büyüklüğe ulaşan holding sermayeleri sanayi-sonrası toplumun özelliklerinden hatırlanacağı üzere uluslar arası boyutlardaki muazzam rekabet, risk ve belirsizliklerle mücadele edebilmek için çıkarlarını kısa erimli ve bilgiye dayalı projelerle biçimlendirme arayışına girmişlerdir. Bu bağlamda 1994 yılında Koç Holding, Alarko Holding ve Net Holding gibi bireysel sermayeler tarafından kurulan TESEV bünyesindeki akademisyen nitelikteki araştırmacı kadrosuyla yapısal reformların gerekliliği, devletin küçülmesi ve sosyal haklar sürecinden geri çekilmesi ana fikrine yönelik bilgi projeleri hazırlamakta ve bu projeleri çeşitli sosyal ağlarla toplumun çeşitli kesimlerine sunmaktadır. TESEV bu yolla sosyal refah devleti gerçekliğinden uzaklaşarak liberal devlet anlayışını toplumsal kesimler gözünde bütünsel bir gerçeklik haline getirmeye yani toplumsal gerçekliğe müdahale etmeye çalışmaktadır.

TESEV’in yaptığı anket çalışmaları üzerine hazırladığı Devlet Reformu adlı raporda kamu yönetimlerinde sunulan hizmetlerden duyulan tatminin, güven ve memnuniyetin olmadığı, bu bağlamda (örneğin vergi ve sağlık hizmetleri) yerel yönetimlere duyulan güvenin merkezi yönetime duyulan güvenden daha fazla olduğu saptanmıştır. Yine anket sonuçlarına göre özellikle merkezi kamu yönetiminin reforma tabi tutulması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır (TESEV, 2000).

TESEV tarafından hazırlanan ve İş Dünyası Yolsuzluğa Nasıl Bakıyor adlı bir diğer raporda ise iş dünyasının kamu kurumlarına güven derecesinin son derece düşük olduğu, bu kurumların sundukları hizmetlerden duyulan memnuniyetin hali alt seviyelerde olduğu ifade edilmiştir. İş dünyasının ayrıca kamu kurumlarının çoğunda yolsuzluk ve rüşvetin çok yaygın olduğuna, kurumların adil ve eşitlikçi davranışlardan uzak olarak hareket ettiklerine ve işe alımdan teşviklere kadar uzanan geniş bir yelpazede kayırmacılık yapıldığına dair görüşe sahip olduğu belirtilmiştir (TESEV, 2003).

SONUÇ

Yukarıdaki rapor örneklerinden de görüldüğü üzere TESEV özelinde düşünce fabrikaları sosyal hakların gerilemesi sürecine ürettikleri bilgi ve bu bilgiyi yaydıkları geniş sosyal ağlar ile sermaye sınıfı lehine önemli etkilerde bulunmakta ve bu sürece sermaye lehine müdahalede bulunmaktadır. Bu süreç temel olarak sermaye birikiminin dönemsel olarak işleyiş özellikleri tarafından belirlenmektedir. Nitekim dünya çapında sanayi-sonrası ya da ağ toplumu olarak ifade edilen bu süreç, sermaye birikim dinamikleri açısından sermayelerin (ticaret, para, üretken sermaye döngüleri) uluslararasılaşmasına işaret etmektedir.

Reformların sosyal haklar üzerindeki olumsuz etkilerinin özellikle 2000'lerden itibaren yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Bu süreç aynı zamanda düşünce fabrikalarının da Türkiye'de önceki tarihsel süreçlere oranla daha etkin hale geldiği bir süreçtir. Tüm sermayelerin sosyal bütünsel döngünün son halkası olan üretken sermaye biçiminde (departman I malları üretimi) uluslararasılaştığı 2000'li yıllarda, bireysel sermayelerin küresel birikim alanlarıyla kurdukları sosyal ağlar da yeni rekabet avantajları kadar risk ve belirsizlikler de yaratmaktadır. Sermaye birikimi sürecinde ortaya çıkan bu dönemsel gereklilikler, bu gereklilikleri yerine getirme doğrultusunda bir araç olan bilginin daha da hızla metalaşmasına, düşünce fabrikalarının etkinleşmesine yol açmaktadır. Etkinleşen düşünce fabrikaları, sermayelerin maliyetlerini düşürme yönünde, salt kullanım değerine sahip bir çok toplumsal etkinlik gibi sosyal hakların da metalaşması yönünde projeler hazırlamakta, bu projeleri toplumsal ağlar yoluyla bütünsel ve 'mutlak' gerçeklik olarak topluma sunmakta ve dolayısıyla toplumsal gerçekliği tehlikeli bir biçimde dönüştürme sürecine girmektedir.

KAYNAKÇA

- Bell, D. (1973), *The Coming of Post-Industrial Society*, Basic Books, Inc., Publishers.
- Boratav, K. (2006), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005*, İmge Kitabevi.
- Castells, M. (2004), *The Theory of the Network Society*, in *The Network Society*, edited by Manuel Castells, Edward Elgar Publishing Limited.
- Castells, M. (1997), *The Rise of the Network Society, Volume I*, Blackwell Publishers.
- Ercan, F.& Tuna, G. (2006), “İç Burjuvazinin Gelişimi: 1960’lardan Günümüze Bakış”, “İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar: Prof. Dr. Kemali Saybaşı’ya Armağan” içinde der. Burak Ülman, İsmet Akça, Bağlam Yayınları.
- Ercan, F. (2003), *Neo-liberal Orman Yasalarından Kapitalizmin Küresel Kurumsallaşma Sürecine Geçiş: Hukuk-Toplum İlişkileri Çerçevesinde Türkiye’de Yapısal Reformlar-II*, *İktisat Dergisi*, Sayı: 437, s. 12-31.
- TESEV, (2005a), *Sivil Toplum Bütçeyi İzliyor*, TESEV.
- TESEV, (2005b), *Toplumun Kamu Yönetimine, Kamu Hizmetlerine ve Reforma Bakışı*, TESEV.
- TESEV, (2003), *İş Dünyası Gözünden Yolsuzluğun Nedenleri*, TESEV.
- TESEV, (2000), *Devlet Reformu: Devletin Düzenleyici Rolü*, TESEV.
- Touraine, A. (1971), *The Post-Industrial Society*, Wildwood House LTD.
- Yücesan-Özdemir, G. Ve Özdemir, A. M. (2008), *Sermayenin Adaleti: Türkiye’de Emek ve Sosyal Politika*, Dipnot Yayınları.